

ténelmi hivatása. A midőn erre rámutatunk, talán annak is magyarázatát adhatjuk, hogy az életrajz keretében az író hőségnek történelmi alakja, egyéniségének, jellemének rajza sem domborodhatott ki oly mértékben, mint a hogyan Teleki Mihály történelmi szerepe azt megkívánja. Bár e kijelentés Balló munkájának második felére, hol Teleki egyénisége a politikai küzdelmek terén mindinkább előtérbe nyomul, már kevésbé alkalmazható.

Ballónak részletes történelmi keretet kellett rajzolnia, mint a hogy azt monografiája — a fentebbiek szerint — megkívánta. E részletes történelmi korrajz keretében pedig Teleki Mihály személye sok helyt jóformán elvész, mert életének, történelmi szereplésének képét a rendelkezésére álló elégséges életrajzi adatok hiányában nem adhatta. De ugyanez oknál fogva egyéniségének, jellemének rajza sem domborodhatott ki. Ezt azonban nem annyira a *Teleki Mihály* írójának, mint inkább azon körülménynek kell betudnunk, hogy a nagynak nevezett Teleki élet s történelmi szereplését megvilágító adatok idáig nemcsak összegyűjtve nem voltak, sőt a korabeli történelmi anyag publicatiókban is csodálatos gyéren van Teleki Mihály képviselve. Talán épen ezt a hiányt óhajtja pótolni a M. Tud. Akadémia, midőn legújabbán a Teleki család támogatásával a Telekiek okmánytárának kiadását határozta el. A tizenkét kötetre tervezett Teleki család okmánytára kiadása remélhetőleg legközelebb meg is valósul, melylyel bizonyára gazdag adat-forrás nyílik meg a Telekiekkel foglalkozó történelem-búvárok előtt. Teleki Mihály életének megírása is ennek alapján válik majd igazán lehetővé.

Balló törekvését s munkáját azonban csak elismeréssel fogadhatjuk, mert nehézségek leküzdésével az első irodalmi emléket állította fel Erdély egyik kiváló diplomatájának s felhívta a figyelmet a nagynak nevezett Teleki Mihályra, kivel még bizonyára nem egyszer fogja érdemesnek tartani foglalkozni történetírásunk.

De Balló művét nyereségnek is kell tartanunk, mert ha teljes életrajzot nem adhatott is Teleki Mihályról, mégis az összes nyomtatott forrás adatai alapján s az Erd. Múzeum kézírattára egy részének idevonatkozó anyagát is felhasználva, egy derekas korrajz keretében mutatja be a nagy államférfi történelmi alakját.

Dr. Szádeczky Béla.

Meyer K.: Mívelődés történeti tanulmányai.

Meyer Keresztély: Kulturgeschichtliche Studien. Berlin (Allg. Verein für Deutsche Literatur) 1903. 304 lap. Ara 4 márka.

Van Németországnak 1873 óta oly tudományos irodalmi egyesülete, a melynek czélja a történeti, irodalmi, nép és földrajzi, természettudományi, bölcséleti, zenei és művészeti tudományágaknak

művelése és népszerűsítése. E német irodalmi egylet vednöke *Ernö Vilmos* szász-weimári nagyherceg, s központi elnökei *Gossler* miniszter, *Werner* és *Schmidt* berlini tanár és *Jordán* berlini főkörmánytanácsos. Eddigi kiadványai is már egy könyvtárral érnek föl. A főbbek: *Frenzel* „renaissance tanulmányai“; *Hieronymus* „kor-bölcselete“; *Werner* „tengeri életképei“; *Egelhaaf* pályakoszorúzott „német reformatio-története“; *Gneist* „Angol parlament-tanulmánya“; *Kreyssig* „irodalmi tanulmányai és jellemzése“; *Lesseps* „emlékezései“; *Brugsch* „egyptomi képei“; *Heime am Rhyn* „kulturtörténeti tanulmányai“; *Gottschall* „legújabb német irodalomtörténeti tanulmányai“; *Hellwald* „a szlávok világa“; *Münz* „modern államférfiai“ stb. A kiadott művek sorozatában magyar irodalmunk *Vámbéry A.* „keleti erkölcsképeivel“ és *Neményi A.* „modern Magyarországgal“ szerepel. Az egyletben a tagsági díj évi 18 márka, a melyért 4 könyvsorozat jár egyenként 20 ívnyi terjedelemben.

E sorozatnak egyik igen kiváló irodalmi terméke *Meyer* „*mívelődéstörténeti tanulmányai*“, a melyeknek elseje „az ókori társadalom páriáival“, másika „a német nemesség történeti rajza“-val, harmadika „régii osztrák kulturképek“-kel s negyedike „a modern városi polgárság kifejlődése“-vel foglalkozik.

„*Az ókori társadalom páriáiról*“ című tanulmányában helyesen indul ki a szerző abból, hogy a törvény előtti jogegyenlőség a felvilágosodás és korántsem az erőszakos francia forradalom műve, a minék a régi rendi világ feloszlatását köszönhetjük. A mint az egyes ember, mint az emberi társadalom közössége a szellemnek és anyagnak, az idealismusnak és realismusnak a vegyülete, úgy másrészt annak történeti kifejlődése is az ideális szellemi s a mechanikus anyagi művelődési factoroknak a szüleménye. Az ókori társadalomnak egyik legnagyobb veszedelme annak páriái, a melyek törvényen kívül állva semmiféle védelemben sem részesülhettek. Hisz még *Aristoteles* is „természettől fogva született szolgálókról“ beszél, a kiknek csak kötelességeik s nem jogaik vannak s a kik a szellem munkásságának köréből eo ipso örökre ki vannak zárva.

Szerzőnk sorra egymásután bemutatja az ó- és középkori páriáknak valóban szánalmas helyzetét. Ide sorozza a hóhérokat, utcaseprőket, mezei rendőröket, vámszedőket, sírásokat, toronylakókat, éjjeli őröket, fürdősököt, nyírókat, pástorokat, molnárokat, muzsikusokat, bűvészeket és kéjhölgyeket, s bő művelődéstörténeti adatokkal világítja meg azok állását és megvetett foglalkozásait. Majd rá tér a zsidóság sajátságos, különleges helyzetének és életmódjának történeti alapon való ismertetésére. Helyesen mondja, hogy a kor durvaságának a jele, hogy a keresztyén ember a zsidóval szemben nemzeti és egyházi alapon a legmélyebb gyűlölettel viseltetett, mely clykor, mint a keresztes hadjáratok idején, fanátikus kirohanásokban és tömeges gyilkolásokban is nyilvánult. Az ú.

n. zsidó negyedek félreeső és mindenki által került külön városrészek voltak, a melyeknek külön elüljárósága s a zsidó élet központjául külön iskolája volt. A középkori zsidóság történetének leggyászosabb fejezeteit a zsidó üldözések képezik. A középkor erkölcsi vadsága a legnagyobb erkölestelenséggel párosult. Iszákosságát és erkölestelen életmódját össze tudta egyeztetni a hierarchia iránti engedelmisséggel, úgy, hogy többi között a prostitutiót nemcsak tűrték a városi hatóságok, hanem még védték és fejlesztették is. Így Bécsben e kéjházak birodalmi hűbéresek voltak, s a konstanzi zsinat történetéből ismerjük az „útazó leányok“ üzelmeit, a melyeknek csak a XVI. század erősödött rendőri hatalma s mélyebb vallási reformációja vetett véget. E ponton szerzőnk ellentétes állást foglal el Janssen irányzatos középkori ultramontán kulturképeivel. Végül a középkori társadalmi életnek egyik igen nagy baját, a kóborló vagabundusok, kétes életű koldusok, cigányok, muzsikuskok és bűvészek nagy száma képezte.

Második tanulmánya „a német nemesség történeté“ről szól. Szerző kimutatja, hogy a politikai jog- és hatalomkör tágítása képezte a nemesség lényegét, s egy sem bírt oly nagy terjedelmű állampolitikai jogokkal, mint az angol és német nemesség. A nemességnek a politikai hatalommal való ez a szerves kapcsolata az egész középkor német történetén vonul végig, ősi története a német hősök monda köréből fejlődött ki, a melynek leghívebb és legrégebb jellemképeit Tacitus tünteti fel a maga „Germaniájában.“ Hova tovább — mint nálunk Magyarországon is a Dózsa-féle lázadás előtt — a királyi hatalom tartalmatlanná vált, az ország egymástól független uralmakra szakadt, s a király nem volt más, mint feje e kis királyoknak. Ezeknek élén állott az uralkodó arisztokraczia a maga három papi és négy világi választó fejedelmével, a többi papi és világi fejedelmekkel s a grófokkal és bárókkal, a kiknek kizárólagos állását még Nagy Frigyes is vitatta, s a kiknek uralmán csak 1807. okt. 9-iki Stein-féle szocziális törvényhozás rést ütött.

A harmadik tanulmány „régí osztrák kultur-képek“-et mutat be a reformáció és pápás ellenhatásának történetéből. A müncheni történeti bizottságnak érdeme, hogy az ágostai vallási békétől (1555.) a 30 éves háboru kezdetéig terjedő korszaknak okiratait derítette fel, s itt közelebbről Ritter kiadott okmánytára első rangú forrása a német únió s az osztrák ellen-reformáció történetének. Itt hangsúlyozza a szerző, hogy abban a korban egész Ausztria, de sőt még Magyarország kulturája is német eredetű. A reformáció, mint a germán polgárság műve Ausztriában is elvilágiasodott papságra s külső gépies egyháziasságra talált. Főleg két zalzburgi érsek, Dietrich és Hohenembs fáradozott a reformáció kiirtásán, minek eredménye az volt, hogy 1731—32-ben az érsekség területéről 30.000 protestáns ember vándorolt ki Németországba. Az ellen-re-

formáció dült a többi osztrák örökös tartományokban is a Ferdinándok, Rudolfok és Lipótok alatt, úgy hogy 1624-ben Ausztriából 115 protestáns lelkész elűzetett. Majd részletesen ismerteti a 30 éves háború szomorú előzményeinek s magának e háborúnak a rémeit, a melyek örök szégyen foltját képezik a klerikális spanyol Habzburg uralomnak, s a melyről méltán mondja a szerző, hogy gondviselőszerűleg elé szabott „világtörténeti hivatását teljesen félreismerte Magyarországhoz való viszonyában a nyugati kulturának e keleten való terjesztése tekintetében.” E helyütt megemlítjük, hogy szerzőnk viszonyaink félreismerésével és alkotmányért vívott küzdelmünk elhallgatásával kissé egyoldalúan ismerteti a magyarság elmaradását, kezdetleges nemzeti irodalmát, művelődési hiányát a magyar köznemesség gazdasági bajait, s még azt is mondja, hogy „a magyar nép ázsiai jog szokásoknak és Rózsa Sándor-féle rabló romantikának hódolt.” Az osztrák és magyar parasztság, polgárság és nemesség folytonos és fokozatos hanyatlását a felvilágosodás eszmevilága s annak élén is II. József központósító politikája sem volt képes feltartóztatni.

Végül az utolsó tanulmány „a modern városi polgárság kifejlődésével” foglalkozik, a melyben közelebbről ismerteti annak szorgalmát, becsületességét, takarékoságát és szociális erejét az anyagi és szellemi javak fejlesztésében. A nagy német birodalmi városok és nálunk a felső magyarországi német városok voltak a kultúra gócpontjai.

Szerzőnek nagy tudással s vonzó előadással megírt művelődés történeti tanulmányait melegen ajánljuk olvasóink szíves figyelmébe.

Eperjes.

Dr. Szilávik Mátvás.

KÜLÖNFÉLÉK.

Révai Miklós üdvözlő verse gr. Széchenyi Ferenczhez,

midőn horvát báni helytartónak neveztetett ki 1783-ban.

Jelige: Mira est Szétyénia virtus.

Sok testi és lelki szenvedés között, midőn nagykárolyi állásától megvált és Pozsonyba, Béczbe, Grácza hányódott, írta Révai Miklós Nagy Jeromos, piarista barátja és kollegája biztatására azt a latin költeményt, melyet részint gr. Széchenyi Ferencz emléke iránti mély kegyeletből, részint a nagy nyelvtudós, ez igaz magyar iránti tekintetből, egész terjedelmében lefordítottam. E költeményre Fraknoi Vilmos cz. püspök úr hívta föl figyelmemet. Egy pár hely